کار آفرینی و نقش آن در توسعه اقتصادی روستاهای ایران

محمد قاسمی سیانی*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۰۸/۰۹
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۰۹/۲۱

چکیده:

محور توسعه روستاها بطور سنتی کشاورزی تعریف شده، اما محدودیت منابع طبیعی در برخی از روستاها، باعث رکود اقتصادی شده و توسعه کشاورزی به توسعه اقتصادی همه روستاهای منتج نشده است. امروزه روستاها محیط مناسبی برای رشد بخش‌های غیرکشاورزی و فعالیت شرکت‌های تولیدی و خدماتی شناخته شده است. این موضوع در واقع نوعی حرکت از کسب و کارهای مبتنی بر منابع طبیعی به سمت کسب و کارهای مبتنی بر دانش است. وضعیت جامعه روستایی ایران نشان می‌دهد که با افزایش سطح سواد، دانش و مهارت‌های علمی و عملی، گرایش به اشتغال در بخش‌های سنتی اقتصاد کمتر شده و میل برای اشتغال در بخش‌های مدرن و خدماتی بیشتر است. این در حالی است که روستاهای ایران نیز همچون شهرها، مملو از فرصتهای جدید و کشف نشده هستند که کشف و بهره برداری به موقع از این فرصت‌ها و ایجاد کسب و کارهای جدید و رقابت پذیر می‌تواند مزایای اقتصادی چشمگیری به همراه آورد.

در این مقاله سعی شده است با بررسی ویژگی‌های جامعه روستایی ایران و گرایش‌های موجود و در حال شکل گیری، زمینه ها و فرصت‌های جدید اشتغال احصاء و راهکارهای توسعه و بالفعل شدن آنها با استفاده از توان و نیروی تخصصی جدید پیشنهاد گردد. به عبارت دیگر سوال اصلی اینست که با توجه به ویژگی‌های جمعیتی روستاهای ایران و تحول اتفاق افتاده در کیفیت نیروها، بویژه با توسعه آموزش عالی، چگونه می‌توان در کنار مشاغل سنتی، مشاغل جدید و مدرن و رقابت پذیر متناسب با شرایط جدید ایجاد کرد؟ و برای تحقق این مشاغل چه شرایطی باید تحقق پیدا کند؟ برای پاسخ به این سوالات ویژگی‌های جمعیتی روستایی ایران شناخته شده و در نهایت با توجه به ظرفیت‌ها و ویژگی‌های جدید جمعیتی، پیشنهادات ارائه گردیده است.

بر اساس نتایج تحقیق توسعه فرصت‌های اشتغال در بخش کشاورزی و دامداری با تغییر ماهیت از سنتی به مدرن و نیز زمینه‌های جدید شغلی در بخش‌های صنعتی و خدماتی در سطح روستاها وجود دارد که نیازمند ساماندهی تشکیلاتی، تسهیلاتی و تقویت ساختارهای موجود می باشد.

کلید واژگان: کارآفرینی، فناوری، استراتژی، توسعه، روستا.

* عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

مقدمه

کارآفرینی به عنوان شاخص استراتژیک توسعه و عامل مزیت آفرین ملت‌ها و کشورها، می‌تواند به عنوان گزینه مناسبی در پاسخ به نیازها و الزامات جدید زندگی انسانی در عصر موسوم به"عصر اطلاعات" انتخاب شود. ظرفیت‌ها و ویژگی‌های نهفته در این پدیده، می‌تواند به بسیاری از مشکلات و معضلات حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی پایان دهد و آثار و تبعات و پیامدهای مثبت و اثر بخش خود در راستای رشد، توسعه، شکوفایی و پویایی جامعه را به خدمت گیرد. همه فواید مترتب بر کارآفرینی ریشه در تلاش‌های مستمر، سخت کوشی، خلاقیت و نوآوری، خودباوری، مسئولیت پذیری و تعهد و اعتماد به نفس مردان و زنان بزرگی دارد که به عنوان "عاملان تغییر" هستند که تاریخ و تمدن درخشان جوامع انسانی مرهون حضور و اقدامات آنان می‌باشند و به جرات می‌توان ادعا نمود که اگر پایمردی‌ها ومجاهدت‌های این افراد نبود امروز مسیر تعالی و پیشرفت انسانیت را به گونه‌ای دیگر نظاره‌گر بودیم.

امروزه عنصر کار آفرینی، در تغییرات پر شتاب و سریع عصر تکنولوژی اطلاعات بعنوان نقطه اتکا زندگی، نگهدار انسان در عصرپست مدرن می باشد و در نقش یک هدایت‌گر، خواستگاه و پایگاه تجلی آرمان‌ها و چشم اندازهای متعالی جوامع بدل گردیده است. کارآفرینی به بسیاری از بحران‌ها، دشواری‌ها، مشکلات، اضطراب‌ها و درگیری‌های فکری و فیزیکی بشر پایان داده و عامل آرامش و آسایش انسان درعصر موسوم به جهانی شدن گشته است به گونه‌ای که باید از آن به عنوان یک الزام و ضرورت اساسی در هدایت و مدیریت کلان جامعه بشری از سوی رهبران، مدیران و سیاست گذاران تاکید نمود و می‌توان اذعان نمود کارآفرینی، عنصری است که در پیچیدگی زندگی اجتماعی انسان امروز، که در آن عدم قطعیت به جای ثبات و اطمینان، تغییر جایگزین سکون و آرامی و ابهام جانشین شفافیت گردیده است می‌تواند بعنوان راهکار مقتضی مواقع دشوار به بسیاری از دغدغه‌ها پایان داده و کاروان سعادت جامعه را به سلامت به سرمنزل مقصد هدایت نماید (حسینی، ۱۳۸۳).

در این مسیر با عنایت به اینکه کارآفرینی از سالیان قبل در محیط شهرها به وقوع پیوسته اما محیط روستایی شاهد چنین تحولی به صورت ملموس نبوده است می‌توان کارآفرینی روستایی را پیشقراول توسعه جدید در محیط روستا دانست. بر این اساس بایستی برای ایجاد کارآفرینی روستایی ضمن شناخت همه جانبه محیط روستا و شناخت ویژگیهای اجتماعی جامعه روستایی و بایدها و نبایدهای توسعه در محیط روستا به دنبال پاسخی برای سوالات ذیل باشیم:

۱- چرا کارآفرینی در روستاهای کشور نیاز است؟ و کدام مولفه‌ها در کارآفرینی روستایی موثر است؟

۲- با توجه به تحول در جامعه روستایی و توسعه آموزش عالی چگونه می‌توان در کنار مشاغل سنتی، مشاغل جدید و مدرن و رقابت پذیر متناسب شرایط جدید ایجاد کرد؟

۳- چه شرایطی برای تحقق مشاغل جدید بایستی ایجاد شود؟

٤- مشاغل جدید چه ویژگیهایی بایستی داشته باشند تا در محیط روستا شکل پذیرند و بتوانند رشد نمایند؟

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

طرح مسأله

توسعه کشاورزی به تنهایی نمی‌تواند رشد اقتصادی را در روستاهای کشور تضمین کرده و فقر را ریشه‌کن سازد و توجه به سایر بخش‌ها نیز در کنار بخش کشاورزی ضروری به نظر می‌رسد. با توجه به این نکته، تاکنون برنامه‌های متعددی با هدف توسعه روستایی در کشور به اجرا در آمده است ولی همچنان پدیده مهاجرت از روستا به شهر و فقر و مشکلات روستاییان ادامه دارد و تعدادی از روستاهایی که نزدیک شهرهای بزرگ قرار دارند، نیز رشد کرده و تبدیل به شهر شده‌اند. بدین ترتیب جمعیت روستانشینان روز به روز کاهش می‌یابد و با کاهش جمعیت، از میزان تقاضا برای کالاها و خدمات نیز کاسته می‌شود. این امر رکود اقتصادی را در روستاها به دنبال دارد. از چند سده اخیر و با رشد پرشتاب صنعت و فناوری در جهان، عقب‌ماندگی مناطق روستایی بیشتر عیان گردیده است. از آن‌جا که عموماً روستاییان نسبت به شهرنشینان دارای درآمد کمتری هستند و از خدمات اجتماعی ناچیزی برخوردار هستند، اقشار روستایی فقیرتر و آسیب‌پذیرتر محسوب می‌شوند که بعضاً منجر به مهاجرت آنان به سمت شهرها نیز می‌شود. علت این امر نیز پراکندگی جغرافیایی روستاها، نبود صرفه اقتصادی برای ارایه خدمات اجتماعی، حرفه‌ای و تخصصی نبودن کار کشاورزی (کم‌بودن بهره‌وری)، محدودیت منابع ارضی (در مقابل رشد جمعیت)، و عدم مدیریت صحیح مسؤولان بوده است. به همین جهت، برای رفع فقر شدید مناطق روستایی، ارتقای سطح و کیفیت زندگی روستاییان، ایجاد اشتغال و افزایش بهره‌وری آنان، تمهید "توسعه روستایی" متولد گردید و سیاست‌ها و استراتژیهای گوناگونی برای توسعه روستاها پیشنهاد و اجرا گردید در این بین کارآفرینی نیز بعنوان یک راهکار جهت توسعه روستایی در بسیاری از کشورها منجمله ایران به اجرا درآمد (میرزاامینی، ۱۳۸۲).

روستاها نیز همچون شهرها، مملو از فرصت‌های جدید و کشف‌نشده هستند که کشف و بهره‌برداری به‌موقع از این فرصت‌ها و ایجاد کسب و کارهای جدید و رقابت‌پذیر بر مبنای آن، می‌تواند مزایای اقتصادی چشمگیری برای روستاییان به همراه آورد

کارآفرینی تنها استراتژی مناسب برای توسعه اقتصادی روستاها نیست، اما نسبت به سایر استراتژی‌ها هزینه کمتری دارد و برای محیط روستایی مناسب‌تر است. با توسعه کارآفرینی و ایجاد شرکتهای کوچک کارآفرین، روستاییان به کالاها و خدمات مورد نیاز خود دست می‌یابند و این امر تاثیر زیادی در رشد اقتصادی روستاها و کاهش پدیده مهاجرت به شهرها دارد. روستاها نیز همچون شهرها، مملو از فرصت‌های جدید و کشف‌نشده هستند که کشف و بهره‌برداری به‌موقع از این فرصت‌ها و ایجاد کسب و کارهای جدید و رقابت‌پذیر بر مبنای آن، می‌تواند مزایای اقتصادی چشمگیری برای روستاییان به همراه آورد (سازمان همیاری اشتغال فارغ‌التحصیلان، ۱۳۸۰).

راه‌اندازی و اداره یک واحد اقتصادی فعال در روستاها، نیازمند آشنایی با طیف وسیعی از دانش‌ها و مهارت‌هاست چون جوانان روستایی اغلب از سطح مهارت کمتری در این زمینه برخوردارند. برگزاری دوره‌های آموزش کارآفرینی و ارائه مشاوره در این زمینه، از سیاست‌های عمده توسعه کارآفرینی در

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

روستاهاست. دست اندرکاران توسعه کارآفرینی در روستاها بر دو فعالیت اصلی تاکید دارند:

- تشویق و حمایت از کارآفرینان روستایی برای ایجاد کسب و کارهای جدید
- تشویق کسب و کارهای موجود به توسعه فعالیت‌ها و حرکت به سمت تحقق ایده‌های جدید و کارآمد (پایگاه اندیشگاه شریف)

مطالعه برنامه‌ها، استراتژی‌ها، سیاست‌ها و راهکارهای مختلف توسعه (در سطوح مختلف) همراه با بررسی تجربه عملی کشورهای مختلف در زمینه توسعه روستایی و توسعه کارآفرینی و اشتغالزایی در روستاها، درس‌ها و نکات کلیدی بسیار مهمی را پیش روی ما گذاشته است. اگرچه الزاماً نمی‌توان عیناً از این تجربیات و رویکردها استفاده نمود اما توجه به آن‌ها و "یادگیری" درست نکات، باعث روشن‌شدن فضای موضوع کارآفرینی و اشتغالزایی در روستاها و تسهیل و تسریع فرآیند سیاست‌گذاری در این زمینه خواهد شد. بعلاوه می‌توان در بسیاری از موارد با بکارگیری رویکرد "بومی‌سازی"، با استفاده از ابتکارات و دانش سایر ملل، به‌گونه‌ای اثربخش روش‌ها، طرح‌ها و برنامه‌های محلی را طراحی و اجرا نمود.

مسائل و مشکلات نواحی روستایی ضرورت توسعه روستایی را ایجاب می‌نماید. مشکلات و مسائل جامعه روستایی کشور بسیار زیاد می باشد و هر ناحیه روستایی مسائل و مشکلات خاص خودش را دارد با وجود این نواحی روستایی کشور در مجموع با مسائل و مشکلاتی مواجهند که بصورت مشترک می‌باشد این مسائل عبارتند از: ۱- فقر گسترده در نواحی روستایی ۲- نابرابری در درون جامعه روستایی ۳- مهاجرت‌های روستایی ٤- تخلیه روستاها در اثر تشدید و تداوم مهاجرت‌ها ۵- آسیب پذیری محیطی روستاها در برابر سوانح و مخاطرات طبیعی ٦- بیکاری و مساله اشتغال در نواحی روستایی ۷- محرومیت در جوامع روستایی بخصوص پایین بودن سطح رفاه اجتماعی ۸- نابسامانی در نظام استقرار در روستاها (رضوانی، ۱۳۸۳ : ۱۲-۲۵).

در این مقاله جهت بررسی نقش کارآفرینی در توسعه روستایی ایران سعی شده است با استفاده از متون در دست و تجارب موفق در این زمینه به دنبال پاسخ به این سوال باشیم که کارآفرینی چگونه می‌تواند با ایجاد مشاغل جدید در رشد و توسعه روستایی کشور و جلوگیری از مهاجرت‌های روستا- شهری موثر باشد و اصولاً چرا کارآفرینی در روستاهای کشور نیاز است؟ و کدام مولفه ها جهت کارآفرینی روستایی موثر می‌باشد؟ در این زمینه ابتدا به بررسی ویژگی‌های جامعه روستایی ایران پرداخته شده است سپس مقوله توسعه و کارآفرینی بررسی شده و در پایان راهکار مناسب ارائه گردیده است.

ویژگی‌های جامعه روستایی ایران

روستا بعنوان بخش بزرگی از نظام اجتماعی و جمعیتی کشور که در آن تعداد کثیری از عوامل انسانی مولد سکونت دارند محسوب می‌شود در روستاها عوامل و منابع ارزشمندی اعم از عوامل انسانی و منابع طبیعی و اقتصادی بعنوان ذخایر استراتژیک کشور وجود دارد که در پیشرفت جامعه نقش مهمی ایفا می‌کنند. نقش و اهمیت فراورده ها و تولیدات روستایی در رفع نیازهای رو به تزاید جامعه درخور توجه می‌باشد نظیر تولید محصولات کشاورزی، زراعی، دامی و صنایع تبدیلی که نقش بی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

بدیل و منحصر بفرد است. برای جامعه اقتصادی ما بسیاری از دستاوردهای روستاییان نقش استراتژیک داشته و اهرم قابل اتکایی در پشتیبانی از نظام اقتصادی کشور در عرصه جهانی از طریق صادرات و ورود کالاهای ملی به بازارهای پرظرفیت جهانی بوده، یعنی درحقیقت شناسه قدرت اقتصادی کشور در نزد جهانیان تلقی گردیده مضافاً اینکه تکیه براقتصاد تک محصولی نفتی را تقلیل می‌دهد. فعال‌سازی ساکنان روستاها در ایران می‌تواند کمک شایان توجهی به تامین امنیت اجتماعی نموده و باعث کاهش حجم زیاد ناملایمات اجتماعی گشته و منجر به کاهش پدیده "مهاجرت روستا - شهری" شود. ایجاد و راه اندازی کسب و کارها مانند کسب و کارهای خانوادگی و گروهی در روستاها بدلیل وجود پیوندهای قوی اجتماعی و روحیه بالای مشارکت و تعاون در روستاها بالاتر از شهرهاست روحیه کار و تلاش و مسئولیت پذیری و التزام و تعهد به پیشرفت در میان جمعیت روستایی بیشتر از شهرنشینان وجود دارد.

تمامی جوامع روستایی با معضل بیکاری به نوعی دست به گریبان هستند و ابعاد این معضل، بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی را نیز متاثر ساخته است. این معضل بعنوان یکی از مهمترین مشکلات اقتصادی و اجتماعی روستاها مطرح می‌باشد. در حال حاضر، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در مناطق روستایی کشور از اهمیت دو چندانی برخوردار است. زیرا علاوه بر آمار بالای بیکاری در روستاها، (سالانه بالغ بر ۵۵۰ هزار نفر نیروی کار جدید به بازارکار روستاها عرضه می‌شود (مرکز آمار ایران)) کشور با معضل مهاجرت روستاییان به شهرها، بخصوص به شهرهای بزرگ مواجه است که این امر خود پیامدهای

تمامی جوامع روستایی با معضل بیکاری به نوعی دست به گریبان هستند و ابعاد این معضل، بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی را نیز متاثر ساخته است. این معضل بعنوان یکی از مهمترین مشکلات اقتصادی و اجتماعی روستاها مطرح می‌باشد

منفی زیادی در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و امنیتی دارد. همچنین جوان‌گزین و نخبه‌گزین بودن مهاجرت‌های روستایی از جمله عواملی است که فرآیند توسعهٔ درون‌زا و روند بهبود شرایط زندگی در روستاها را مختل می سازد.

توسعه روستایی

نقش و جایگاه روستاها در فرآیند توسعه اقتصادی- اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین المللی و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری، مهاجرت و غیره موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری گردیده است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۱۹). برنامه‌های توسعه روستایی، جزوی از برنامه‌های توسعه هر کشور محسوب می‌شوند که برای دگرگون‌سازی ساخت اجتماعی- اقتصادی جامعه روستایی بکار می‌روند. اینگونه برنامه‌ها را که دولت‌ها و یا عاملان آنان در مناطق روستایی پیاده می‌کنند، دگرگونی اجتماعی براساس طرح و نقشه نیز می‌گویند. این امر در میان کشورهای جهان سوم که دولت‌ها نقش اساسی در تجدید ساختار جامعه به

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

منظور هماهنگی با اهداف سیاسی و اقتصادی خاصی به عهده دارند، مورد پیدا می‌کند. از سوی دیگر توسعه روستایی را می‌توان عاملی در بهبود شرایط زندگی افراد متعلق به قشر کم‌درآمد ساکن روستا و خودکفاسازی آنان در روند توسعه کلان کشور دانست (عالی پور، ۱۳۷۱: ۱۲). توسعه روستایی به نوین سازی جامعه روستایی می‌پردازد و آن را از یک انزوای سنتی به جامعه‌ای مدرن تغییر خواهد داد که با اقتصاد ملی عجین شده است بنابراین هدفهای توسعه روستایی در محدوده یک بخش خلاصه نمی‌شود، بلکه مواردی چون بهبود و بهره‌وری، افزایش اشتغال، تامین حداقل غذا، مسکن و آموزش و بهداشت را در بر می‌گیرد (مهندسان مشاور هلند، ۱۳۷۱: ۲۰). اهداف توسعه روستایی را می‌توان به چهار دسته کلی تقسیم کرد: اهداف اقتصادی– اجتماعی– سیاسی و طبیعی (پاپلی یزدی و امیر ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۵۱). بطور کلی توسعه روستایی، فرآیند توسعه دادن و مورد استفاده قرار دادن منابع طبیعی و انسانی، تکنولوژی، تسهیلات زیربنایی، نهادها و سازمانها، سیاستهای دولت و برنامه‌ها بمنظور تشویق و تسریع رشد اقتصادی در مناطق روستایی جهت ایجاد اشتغال و بهبود کیفیت زندگی روستایی برای ادامه زندگی و پایداری حیات است (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۲۶۰).

در گذشته بعضی مدیران و سیاست‌گذاران امر توسعه، صرفاً بر "توسعه کشاورزی" متمرکز می‌شدند که امروز نتایج نشان داده است که توسعه روستایی صرفاً از این طریق محقق نمی‌شود. روستا جامعه‌ای است که دارای ابعاد اجتماعی مختلف است و نیازمند توسعه همه‌جانبه است نه صرفاً توسعه کسب‌وکار و نظامی به نام "کشاورزی". هرچند باید گفت که از طریق توسعه کشاورزی موفق نیز الزاماً توسعه روستایی محقق نمی‌شود. چون اولاً فواید توسعه کشاورزی عاید همه روستاییان نمی‌شود (بیشتر عاید زمین‌داران، بخصوص مالکان بزرگ، می‌شود)، ثانیاً افزایش بهره‌وری کشاورزی باعث کاهش نیاز به نیروی انسانی می‌شود (حداقل در درازمدت) و این خود باعث کاهش اشتغال روستاییان و فقر روزافزون آنان و مهاجرت بیشتر به سمت شهرها می‌شود.

- **چالش‌های توسعه روستا**

مناطق روستایی برای توسعه با مشکلات و چالشهایی روبرو هستند که شناخت آنها باعث می‌شود مسئولین استراتژی مناسب جهت توسعه را برای روستاها انتخاب کنند. چالشهای مناطق روستایی عبارتند از: ۱– عدم دسترسی به سرمایه و امکانات ۲– مشکل در عرضه کالاها و خدمات ۳– تاکید بر یک صنعت یا کسب و کار خاص ٤– تمایل شدید به مهاجرت ۵–گسترش روزافزون تغییرکاربری اراضی زراعی ٦– امکان ریسک کمتر در روستاها ۷– کمبود سازمانهای حمایت کننده

- **استراتژی‌های توسعه روستایی**

کشورها و مناطق مختلف جهان، متناسب با شرایط و اولویت‌ها، رویکردها و استراتژی‌های توسعه روستایی متفاوتی را در پیش گرفته‌اند. قطعاً نمی‌توان بدون در نظر گرفتن تجربیات جهانی در این زمینه و با تمرکز صِرف بر اشتغالزایی در روستاها (بدون در نظر گرفتن استراتژی توسعه روستایی) توفیق چندانی بدست آورد (که پایدار و ماندگار نیز باشد). چون اشتغالزایی و کارآفرینی در فضایی مستعد رخ می‌دهد

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

و بدون وجود آن فضا عملاً نمی‌توان متوقع موفقیتی پایدار بود (استعلاجی، ۱۳۸۱: ۳۶).

رویکردها و استراتژی‌های توسعه روستایی را اینگونه می‌توان تقسیم‌بندی نمود:

الف. رویکردهای فیزیکی-کالبدی: ۱. استراتژی توسعه و بهبود زیرساخت‌های روستایی

ب. رویکردهای اقتصادی: ۱. استراتژی انقلاب سبز ۲. استراتژی اصلاحات ارضی ۳. استراتژی صنعتی نمودن روستاها ٤. استراتژی رفع نیازهای اساسی

ج. رویکردهای اجتماعی- فرهنگی: ۱. استراتژی توسعه اجتماعی ۲. استراتژی مشارکت مردمی

د. رویکردهای فضایی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای: ۱. استراتژی‌های تحلیل مکانی ۲. استراتژی توسعه روستا-شهری ۳. استراتژی یوفرد ٤. استراتژی نظام سلسله مراتبی سکونتگاه‌ها و برنامه‌ریزی مراکز روستایی ۵. استراتژی توسعه یکپارچه ناحیه‌ای ٦. استراتژی توسعه زیست-ناحیه ۷. استراتژی توسعه پایدار و همه‌جانبه روستایی (موسسه توسعه روستایی، ۱۳۸۱).

مهمترین راهکارهای استراتژیک توسعه روستایی عبارتند از:

۱- تغییر نگرش حاکم بر اذهان مدیران و مردم نسبت به روستا از طریق فرهنگ سازی بوسیله رسانه‌های جمعی و عمومی، برجسته‌سازی و توجه ویژه به مناطق روستایی در نظام آموزشی، ابراز توجه ویژه به روستاها توسط مدیران ارشد (مثل اقامت آنان در روستاها) و ...

۲- جذاب سازی فضای روستایی کشور از طریق توسعه هدفمند فضاهای فرهنگی و آموزشی روستاها، ایجاد مراکز تفریحی، اقامتی، سیاحتی در روستاها

۳- تکمیل و تکامل جامعه اطلاعاتی روستایی کشور مانند ایجاد ارتباطات مخابراتی، ارتقای سواد اطلاعاتی آنان و نزدیک سازی فرهنگ شفاهی روستاییان با فرهنگ مکتوب دیجیتال

٤- تشکیل خوشه‌های دانشی روستایی و توسعه زیر ساخت‌های دانشی مثل تدوین نقشه صنایع روستایی کشور، ایجاد و توسعه مراکز تحصیلی و آموزشی (بخصوص آموزش‌های کاربردی)، ارتقای سطح سواد روستاییان و آموزش آنان در بکارگیری روشها و فناوریهای نوین

۵- نوسازی مناطق آسیب دیده روستایی و توسعه اشتغال زایی در روستاهای کشور از طریق حاکم سازی فضای کارآفرینی و ایجاد پارک‌های کارآفرینی در مراکز و مناطق مستعد و همچنین حمایت از فارغ التحصیلان روستایی برای راه اندازی کسب و کار در روستاها

٦- شکوفاسازی اقتصاد روستایی و تاسیس روستاهای نوین که از جهات موقعیت و امکانات همپای شهرها باشند، توسعه صنایع دستی و روز آمد ساز آنها، جذب سرمایه گذاران خارجی و بخش خصوصی به سمت روستاها و فرهنگ سازی برای تغییر الگوهای مصرف و تولید در روستا.

برنامه‌های توسعه روستایی باید به مواردی همچون: ایجاد اشتغال در بخش‌های غیرکشاورزی، کنترل جمعیت، توسعه اجتماعی و شهرسازی روستا، کاهش مهاجرت به شهرها، افزایش سطح رفاه، تاکید بر جذب و توسعه فناوری‌های جدید و آموزش و تربیت نیروی انسانی ماهر توجه داشته باشد (سیدنبی اله حسینی، ۱۳۸۲).

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

کارآفرینی و کارآفرینی روستایی

در قرن شانزدهم میلادی کارآفرینی برای اولین بار مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفت و تمامی مکاتب اقتصادی از قرن ١٦ تاکنون به نحوی کارآفرینی را در نظریه‌های اقتصادی خود تشریح نموده اند، واژه کارآفرینی از کلمه فرانسوی Entreprendre به معنای متعهد شدن نشات گرفته است و گفته می شود کارآفرین کسی است که متعهد می‌شود مخاطره‌های یک فعالیت اقتصادی را سازماندهی، اداره و تقبل کند (احمدپور داریانی، ۱۳۸۰: ۵).

در قرن شانزدهم میلادی کارآفرینی برای اولین بار مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفت و تمامی مکاتب اقتصادی از قرن ١٦ تاکنون به نحوی کارآفرینی را در نظریه‌های اقتصادی خود تشریح نموده‌اند

نظر به اهمیت موضوع و نقش کارآفرینی در اقتصاد ملی و جهانی، تولید ثروت و ایجاد اشتغال به تدریج نه تنها اقتصاد دانان بلکه صاحبنظران سایر رشته‌ها از جمله روانشناسان، جامعه شناسان و حتی تاریخ دانان و جغرافی دانان، از زوایای مختلف موضوع را بررسی و به ارائه تعاریفی از کارآفرینی پرداختند. اما با تمام تفاوت‌ها در تعاریف تقریباً همگی بر نوآور بودن، تصمیم گیر بودن، متعهد بودن و مخاطره پذیر بودن کارآفرین اتفاق نظر دارند. تعاریف زیادی از واژه کارآفرینی به عمل آمده که هر یک ابعادی از ویژگی‌های کارآفرینی را ارائه می‌دهد. اما شاخصه‌های کارآفرین به قدری زیاد است که نمی‌توان تمام آن را در یک جمله یا عبارت خلاصه نمود (نطاق، ۱۳۸۰: ۱۹)

تعاریف بسیار مختلفی از کارآفرینی وجود دارد. بعضی آن را به معنای نوآوری، بعضی معادل مخاطره‌پذیری، برخی به عنوان نیروی ثبات‌دهنده و متعادل‌کننده بازار، و تعدادی نیز آن را مترادف با ایجاد یک کسب و کار جدید (یا ایجاد یک کسب و کار بر مبنای یک ایده جدید) یا توسعه کسب و کار موجود می‌دانند. در یک نگاه کلی می‌توان کارآفرینی را به دو گروه اساسی تقسیم نمود. کارآفرینی فردی و کارآفرینی سازمانی. اگر نوآوری و ساخت محصولی جدید یا ارائه خدماتی نو با توجه به بازار، حاصل کار فرد باشد آن را کارآفرینی فردی و اگر حاصل تلاش یک تیم در سازمانی باشد آن را کارآفرینی سازمانی می‌نامند.

کارآفرینی روستایی اساساً تفاوتی با کارآفرینی در شهر ندارد جز اینکه باید آن را در فضای روستا تصور نمود. پترین (١٩٩٤) کارآفرینی روستایی را مجموع سه گزاره ذیل تعریف می‌نماید:

١- نیرویی که سایر منابع را برای پاسخگویی به یک تقاضا بی‌پاسخ بازار بسیج می‌کند. ٢- توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ ٣- فرآیند خلق ارزش به وسیله امتزاج مجموعه واحدی از منابع در راستای بهره‌گیری از یک فرصت

آنچه در مجموع می‌توان برای تعریف مقوله کارآفرینی روستایی بکار برد عبارتست از: "بکارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای شکار فرصت‌های کسب و کاری"

توسعه کارآفرینی در روستاها مستلزم تاکید بر چند پیش‌نیاز اساسی است:

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

الف. توسعه فرهنگ کار آفرینی

فرهنگ کارآفرینی نوعی فرهنگ اجتماعی است که رفتار کارآفرینانه را تشویق و حمایت می‌کند. در توسعه فرهنگ کارآفرینی چند هدف اساسی دنبال می‌شود:

- ایجاد بستر لازم برای تربیت کارآفرینان روستایی
- تشویق روستاییان به مشارکت فعالانه در طرح‌های کارآفرینی روستایی
- تشویق سازمان‌های دولتی و غیردولتی به حمایت از فعالیت‌های کارآفرینی در روستاها

ب. آموزش کارآفرینی

راه‌اندازی و اداره یک واحد اقتصادی فعال در روستاها، نیازمند آشنایی با طیف وسیعی از دانش‌ها و مهارت‌هاست و جوانان روستایی اغلب از سطح مهارت کمتری در این زمینه برخوردارند. برگزاری دوره‌های آموزش کارآفرینی و ارائه مشاوره در این زمینه، از سیاست‌های عمده توسعه کارآفرینی در روستاهاست. در این برنامه‌های آموزشی، بر چهار گروه از مهارت‌های مورد نیاز کار آفرینان تاکید می‌شود:

- مهارت‌های علمی و فنی، بر اساس نوع فعالیت صنعتی
- مهارت‌های مدیریتی، شامل مدیریت مالی، بازاریابی، اداری و امور کارکنان
- مهارت‌های کارآفرینی، شامل توانایی تشخیص و استفاده از فرصت‌های جدید در بازار و ارائه راه‌حل‌های نوآورانه در مقاله با چالشها
- مهارتهای کارکنان، شامل خوداتکایی، اعتماد به نفس، خلاقیت، مسئولیت‌پذیری و... (پایگاه اندیشگاه شریف)

ج. توسعه زیرساخت‌های کارآفرینی

فراهم آوردن امکان دسترسی به سرمایه به خصوص سرمایه‌های مخاطره‌پذیر، اعطای وام به کارآفرینان، توسعه امکانات حمل و نقل و گسترش سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی، اتصال به منابع اطلاعات و دانش همگانی، گسترش امکانات زندگی در روستاها و ... مواردی از این دست، زمینه را برای توسعه کارآفرینی در روستاها فراهم می‌کند. در این زمینه از دیر باز، سیاست‌های عمده‌ای برای ایجاد زیرساخت‌های کارآفرینی فراهم شده است، که چند سیاست عمده آن عبارتند از:

- اعطای تخفیف‌های مالیاتی
- حمایت از صنایع کوچک و متوسط برای مدرنیزه شدن
- تشویق صنایع کوچک و متوسط به توسعه همکاری و تشکیل شبکه

سه استراتژی اساسی توسعه کارآفرینی روستایی شامل: ۱- جذب کسب و کارها از مناطق دیگر ۲- حفظ و توسعه کسب و کارهای موجود از طریق سیاست‌های حمایتی ۳- حمایت از ایجاد کسب و کارهای جدید از دل خود مناطق روستایی می‌باشد (پایگاه اندیشگاه شریف).

اهداف کارآفرینی روستایی

در نواحی روستایی کارآفرینی می‌تواند روند توسعه روستایی را تسریع نماید بطوری که کارآفرینان را می‌توان محرک توسعه نامید اما در تجربه کشورهای مختلف در ایجاد کارآفرینی در محیط روستا اهداف متنوعی پیگیری شده است که مهمترین این اهداف عبارتند از:

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

۱- کنترل معضل مهاجرت‌های رو به تزاید سرمایه‌های انسانی و مادی از روستا به شهر و تلاش برای هدایت سرمایه و نیروهای متخصص و تحصیل کرده از شهرها به مناطق روستایی کشور

۲- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستاهای کشور به منظور ایجاد اشتغال پایدار و کاهش فقر در مناطق روستایی

۳- ایجاد زمینه برای پرورش مدیران کارآفرین روستایی و شکوفایی استعداد و خلاقیت‌های جوانان روستایی

٤- توانمندسازی روستاییان از طریق گسترش مشارکت‌های موثر و همه جانبه در فرآیند تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی ساختار طرح

در این بین کارآفرینان روستایی نیازهای اطلاعاتی و تحصیلی خاصی دارند که مورد توجه واقع نشده‌اند. سازمان‌های متعددی وجود دارند که برای کسب و کارهای کوچک برنامه ارائه می‌دهند اما اغلب آنها، به نواحی روستایی دسترسی ندارند. تمایلات اقتصادی به حمایت از کسب و کارهای کوچک و حمایت کارآفرینانه ممکن است در هر زمانی به میزان بالایی وجود داشته باشد.

در بررسی تحقیقات انجام شده، نیازهای ویژه‌ای برای کسب و کارهای کوچک روستایی بیان شده است که بایستی این نیازها جهت کارآفرینی برآورده گردد برخی از این نیازها عبارتند از:

۱- کارآفرینان روستایی باید تصویری صحیح از شرایط مالی کسب و کار به دست آورند.

۲- آشنایی به تفاوت مدیریتی افراد درگیر در کسب و کارهای کوچک روستایی با کسب و کارهای گوناگون دیگر.

۳- نیاز شدید به ارائه یک سیستم مدیریت اطلاعات مالی مرتبط با کسب و کارهای کوچک روستایی.

در این مسیر رسیدن به کارآفرینی موثر و برآورده نمودن نیازهای ویژه کارآفرینی راهبردهای بلندمدتی برای توسعه کارآفرینی روستایی در نظر گرفته شده است:

۱- ایجاد شرایط ویژه برای معکوس نمودن روند مهاجرت ۲- اصلاح و تغییر الگوی توزیع و مصرف انرژی ۳- توسعه و بهینه‌سازی شبکه‌های حمل و نقل ٤- ممنوعیت تغییرکاربری اراضی باغی، زراعی و عرصه‌های جنگلی و مرتعی ٥- بهبود مدیریت و اصلاح شیوه‌های تولید در بخش‌های کشاورزی ٦- توسعه صنایع تبدیلی زود بازده در مناطق مستعد ۷- اقتصادی نمودن کالاهای کشاورزی و روستایی ۸- دستیابی همگانی به آموزش‌های مقدماتی، ترویج و بهبود شکافهای طبقاتی و ارتقای توانمندی‌های زنان روستایی ۹- ارتقای سطح سلامت، ایجاد محیط‌های زندگی مفرح و نشاط انگیز ۱۰- حمایت موثر از تشکیل و توسعه تعاونی‌ها و ایجاد و گسترش مجتمع‌های تعاونی روستایی ۱۱- تشکیل گروه‌های پس انداز خودگردان برای تامین بخشی از نیازهای مالی پروژه‌های کارآفرینی ۱۲- ایجاد سیستم‌های اعتباری کوچک بمنظور ارایه تسهیلات مثل تاسیس بانک روستایی ۱۳- ایجاد مراکز آموزشی تلفیقی بمنظور ارائه خدمات آموزش و مشاوره در زمینه‌های مختلف بازاریابی، مراقبت از حیوانات اهلی، صنایع دستی و سایر مهارت‌های مورد نیاز (سیدنبی اله حسینی، ۱۳۸۲)

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

نقش کارآفرینی در توسعه روستایی

برای پی بردن به نقش کارآفرینی در توسعه روستایی با این سوال شروع می‌کنیم که چرا کارآفرینی در روستاها نیاز است؟ سپس با پاسخ به سوال فوق نقش و اهمیت کارآفرینی در توسعه روستایی آشکار خواهد شد.

از آنجا که در اکثر مناطق جهان، روستاها از جمله نواحی فقیر درحال فرسایش محسوب می‌شوند، اندیشمندان و سیاست‌گذاران تمامی کشورهای دنیا توجه خاصی را معطوف به امر توسعه روستایی و رفع مشکلات و معضلات آن‌ها نموده‌اند. امروز صاحبنظران بین‌المللی بر این اعتقاد هستند که باید جدای از سیاست‌ها و استراتژی‌های کلان توسعه و توسعه اقتصادی به طور ویژه و مشخص به امر توسعه روستاها و ریشه‌کنی فقر گسترده‌ای که بر آن‌ها حاکم است نیز پرداخت.

مطالعات مختلف نشان داده است که یکی از مهمترین اهداف توسعه اقتصادی (چه در شهرها و چه در روستاها) ایجاد اشتغال و مهمترین ساز و کار و ابزار آن، کارآفرینی است

مشکلات و معضلات روستاها در تمامی جهان ناشی از دو مساله اساسی است: یکی کمبود امکانات اجتماعی (ضعف زیرساخت) و دیگری کمبود درآمد (ضعف اقتصادی). از جمله امکانات اجتماعی می‌توان به خدمات بهداشتی، آموزشی، بیمه و تامین اجتماعی، خطوط ارتباطی (حمل و نقل و مخابرات)، امنیت، آب آشامیدنی، سوخت، برق و غیره اشاره کرد. اگرچه بسیاری از دولت‌ها برنامه‌های گسترده و پرهزینه‌ای را برای بهبود این زیرساخت‌ها انجام داده‌اند اما مشاهدات نشانگر آن است که این امر خود به‌تنهایی نتوانسته است معضلات زندگی روستایی را حل کرده و آنان را از فقر برهاند و سیل مهاجرت از روستا به شهر را کاهش دهد.

کمبود درآمد عامل مهمی است که اگر برای آن چاره‌ای اندیشیده نشود اجازه نمی‌دهد طرح‌های توسعه روستایی به ثمر بنشیند و موجب می‌شود روستاهای توسعه یافته از حرکت به سمت شهرهای بزرگ بازایستند. کمبود درآمد روستاییان ناشی از چندین مساله است:

۱- افزایش جمعیت روستاییان (مقدار مطلق) ۲- بیکاری (کامل یا فصلی) ۳- بهره‌وری پایین افراد و منابع ٤- عدم‌جذابیت برای سرمایه‌گذاری ٥- ضعف فضای کسب و کاری

مطالعات مختلف نشان داده است که یکی از مهمترین اهداف توسعه اقتصادی (چه در شهرها و چه در روستاها) ایجاد اشتغال و مهمترین سازوکار و ابزار آن، کارآفرینی است. کارآفرینی باعث کاهش بیکاری و افزایش بهره‌وری افراد و منابع، و بالتبع افزایش درآمد مردم جامعه می‌گردد.

اگرچه کارآفرینی تنها راهکار اشتغال‌زایی و افزایش درآمدهای مردم روستایی نیست، اما قطعاً می‌توان گفت بهترین و بهره‌ورترین نوع آن است. اقتصاددانان آن را مهمترین پیشران توسعه اقتصادی روستاها، سیاست‌مداران آن را یک استراتژی کلیدی برای جلوگیری از اغتشاشات و ناآرامی در روستاها، کشاورزان و روستاییان آن را ابزاری برای بهبود درآمد خویش، و زنان آن را امکانی برای اشتغال در مجاورت محل سکونت خود که می‌تواند خود

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

مختاری، استقلال و کاستن از نیازهای اجتماعی آنـان را در پی داشته باشد، می‌دانند. (میرزا امینی، ۱۳۸۲)

راهکارهای توسعه کارآفرینی روستایی

امـروزه توسـعه روسـتایی پیونـدی تنگاتنـگ بـا کارآفرینی دارد کارآفرینی می‌توانـد رونـد توسـعه را در روسـتاها تـسریع نمایـد و درآمـد کـشاورزان و سـایر شاغلان را بهبود بخشد همچنین ایجاد اشتغال برای زنان روستایی اهمیت بسیار دارد با فراهم شدن امکان فعالیت زنان در خانه می‌توانند به اقتصاد خـود و روسـتا یـاری رسانند. بهر حال برای دستیابی به کیفیت زنـدگی بهتـر، محیط زیست و اقتصاد سالم کـارآفرینی اولـین محـرک توسعه است از این رو در کشورهای مختلف تجربه‌های بسیاری در زمینه کارآفرینی در روستاها به انجام رسـیده است که بـا اسـتفاده از آنهـا مـی‌تـوان کـارآفرینی را در نواحی روستایی گسترش داد. (رضوانی ،۱۳۸۳: ۲۵٤)

۱- زنان و توسعه کارآفرینی

در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه روستایی کشور توجه به گروههای مختلف اجتماعی از جمله زنان کـه حـدود نیمی از جمعیت روستایی را تشکیل می‌دهند اهمیـت و ضرورت اساسی دارد زنان بعنـوان عامـل توسـعه و نیـز بهره بردار از توسعه نقش مهمی در فرآیند توسعه دارنـد (پژوهشکده مطالعات زنان دانشگاه الزهرا، ۱۳۸۱). زنـان با انجام فعالیت در درون و بیرون از منزل، نقـش مهمـی در روند توسعه روستایی بر عهده دارند و عدم توجه بـه این مهم منجر به شکست و ناکارآمد شدن برنامـه هـای توسعه می‌شود (جمشیدی، ۱۳۸۲: ٦٤).

با توجه به دیدگاه‌هـای موجـود در زمینـه زنـان و توسعه، بهبود جایگاه زنان و ارتقای شاخص‌های آنان در فرایند توسعه روستایی ضروری است. در چشم انـداز توسعه کشور در افق ۲۰ ساله، ارتقای نقش و جایگـاه زنان در توسعه اقتصادی، اجتماعی،فرهنگی و سیاسـی کـشور از جملـه اهـداف و سیاسـتهای کلـی اسـت. همچنـین رفـع موانـع قـانونی، نهـادی و اجتمـاعی و کاستن از نابرابریها و تبعـیض‌هـای جنـسیتی بمنظـور مشارکت بیشتر زنان در فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی و اداری کشور از جمله سیاسـت‌هـایی اسـت کـه در محور امنیت انسانی و عدالت اجتماعی این چشم‌انداز بـه آن توجـه شـده اسـت (سـازمان مـدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۲).

در فرآینـد توسـعه روسـتایی کـشور، اجـرای راهکارهای ذیل می‌تواند در ارتقای جایگاه زنان بسیار موثر باشد:

- حمایـت از تاسـیس شـرکت‌هـای تعـاونی تولیدی زنان در بخش‌های کشاورزی و صنایع دسـتی و کوچک مقیاس
- بهبود دسترسی زنـان بـه خـدمات ترویجـی کشاورزی و خانه‌داری
- ارائه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای زنـان و دختران روستایی
- توسعه دسترسی زنان روستایی بـه اعتبـارات از طریق رفع موانع مربوط (رضوانی، ۱۳۸۳: ۲۵۷)

۲- جوانان و توسعه کارآفرینی

در فرآیند توسـعه روسـتایی، توجـه بـه جوانـان اهمیت بسیار دارد. جوانان بعنوان عامل توسعه و بهره بردار از توسـعه نقـش مهمـی در ایـن فرآینـد دارنـد. مشارکت جوانان با توجه به قابلیت‌ها و توانـایی‌هـای آنها در فرآیند تهیه و اجرای برنامه‌های توسـعه بـسیار

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

مهم است و بدون توجه به این مهم، برنامه‌های توسعه روستایی به نتیجه نخواهد رسید. آنچه در وضعیت فعلی مانع مهمی برای بهره برداری از نیروی جوانان در فرآیند توسعه روستایی کشور محسوب می‌شود، مهاجرت گسترده جوانان بویژه جوانان تحصیل کرده است که روستاها را از نیروی جوان و کارآمد تهی می‌سازد.

مشارکت اجتماعی، اوقات فراغت، آموزش، انحرافات اجتماعی، بهداشت، فناوری اطلاعاتی، اشتغال و درآمد و جهانی شدن از جمله زمینه‌های مهم کاری مرتبط با جوانان است که باید در برنامه‌های توسعه روستایی کشور به آن توجه شود (رضوانی، ۱۳۸۳: ۲۵۷).

۳- فناوری اطلاعات و توسعه کارآفرینی

در برنامه چهارم توسعه به نقش ICT در ماده ۱۸ برنامه "بکارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در روستاها و ارائه خدمات متنوع با هدف ارتقای مهارت روستاییان و تمهید فرصت‌های شغلی" به عنوان یکی از وظایف دولت در زمینه توسعه روستایی تعیین گردیده است. و به همین منظور تهیه سند راهبردی توسعه ICT روستایی کشور به پژوهشکده الکترونیک دانشگاه علم و صنعت محول شده است (رضوانی، ۱۳۸۳: ۲۶۱).

یکی از اولویت‌های اساسی در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه روستایی کشور، توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات است. این فناوری با ایجاد جهش در انتقال اطلاعات و ارتباطات می‌تواند روستاها را از انزوا خارج ساخته و با از بین بردن مرزهای سنتی نقش موثری در توسعه روستایی داشته باشد.

توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در دهه اخیر تأثیر زیادی در موفقیت کارآفرینان روستایی داشته است. دسترسی به اطلاعات بازار از طریق فن‌آوری اطلاعات، شرکت‌های کوچک تولیدی و صنعتی را در روستاها در انتخاب نوع محصول و قیمت یاری می‌دهد. داشتن این اطلاعات برای کارآفرینان روستایی که دور از مراکز عمده خرید و فروش هستند، بسیار مهم و سرنوشت‌ساز است. دسترسی به اطلاعات روزآمد از طریق شبکه، زمینه را برای موفقیت طرح‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی فراهم آورده است. دسترسی مستقیم به پایگاه‌های اطلاعاتی، ارتباط نزدیکی میان مشتریان و تولید کنندگان ایجاد کرده و از نقش واسطه‌ها و دلالان کاسته است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جهت ایجاد کارآفرینی در محیط روستایی فرهنگ‌سازی از مهمترین و زیربنایی‌ترین امور است که باید برای توسعه روستاها و توسعه کارآفرینی در روستاها صورت گیرد. چون کارآفرینی نیازمند فرهنگ خاصی است که پرورش آن بسیار سخت و نیازمند تلاشی طولانی‌مدت و طاقت فرسا است. توانایی درک تغییرات و کشف فرصت‌ها، مشارکت و کار گروهی، خلاقیت و نوآوری، روحیه استقلال‌طلبی و مسؤولیت‌پذیری، مخاطره‌پذیری و مخاطره‌جویی، همگی از عناصر اصلی سازنده این فرهنگ است که در محیط روستا به ندرت می‌توان آنها را مشاهده کرد و این امور را نمی‌توان صرفاً با انجام برنامه‌های کوتاه‌مدت به دست آورد. بهترین راهکارهای توسعه فرهنگ کارآفرینی در روستاها، ارتقای دانش روستانشینان از طریق برنامه‌های آموزشی و ترویجی مختلف است و تدوین ساختار و معماری مشاغل روستایی و آموزش آنها از عناصر سازنده و یکی از

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

جهت ایجاد کارآفرینی در محیط روستایی فرهنگ‌سازی از مهمترین و زیربنایی‌ترین امور است که باید برای توسعه روستاها و توسعه کارآفرینی در روستاها صورت گیرد. چون کارآفرینی نیازمند فرهنگ خاصی است که پرورش آن بسیار سخت و نیازمند تلاشی طولانی‌مدت و طاقت فرسا است

رویکردهای آموزشی نوین و اثربخش می‌باشد. صرفاً توسعه سواد خواندن و نوشتن (سواد عمومی و پایه) راهگشای مسایل روستایی نخواهد بود، بلکه توسعه مجموعه‌ای از سوادهای فرهنگی، فناوری و اطلاعاتی باعث توانمندشدن روستاییان شده و آنان را در ایجاد، توسعه و بهره‌برداری از کسب‌وکارها و منابع خود یاری می‌رساند. در این راه به نظر نمی‌رسد هیچ گروهی مستعدتر از فارغ‌التحصیلان روستازاده برای امر کارآفرینی روستایی باشند. ایجاد شرایطی مناسب برای فعالیت و جذب این افراد به فضاهای روستایی از مهمترین مسایل پیش روی مدیران توسعه روستایی است: ایجاد شهرک‌های کسب‌وکاری، ایجاد مراکز رشد روستایی و پارک‌های کارآفرینی، اعطای تسهیلات و امکانات، ارایه آموزش‌های کارآفرینی، ایجاد آموزشگاه‌های مختلف، ایجاد مراکز آموزشی، تحقیقاتی و علمی در مناطق روستایی مستعد و تقویت ارتباطات این‌گونه مراکز با شهرها، و تحریک و انگیزش روستاییان به توسعه و آبادانی زادگاه‌های خود از طریق مدیران توسعه روستایی می‌تواند مسیر کارآفرینی روستایی را بسیار هموار گرداند.

بطور کلی از بررسی و تحلیل مجموعه مطالعات نظری و اکتشافی انجام‌شده در این خصوص، می‌توان به یافته‌های و درس‌های ذیل اشاره کرد که در متون و تحقیقات موسسات گوناگون در خصوص مسائل روستایی اشاره شده است:

۱- بدون وجود یک استراتژی کلان توسعه و توسعه اقتصادی مشخص، نمی‌توان توفیق فراوانی در امر توسعه روستایی و توسعه کارآفرینی در روستاها بدست آورد.

۲- استراتژی توسعه اقتصادی کشور باید بخوبی جایگاه روستاها و رویکرد توسعه روستایی مطلوب را مشخص ساخته و برای آن ارزش و اهمیت کافی قایل شود. مثلاً نمی‌توان با انتخاب یک استراتژی مشخص مثل صنعتی‌شدن به توسعه روستایی دست یافت.

۳- توسعه روستایی معادل توسعه کشاورزی نیست. توسعه کشاورزی باید به عنوان زیرمجموعه توسعه روستایی تلقی شود. بعلاوه کشور نباید صرفاً بر توسعه کشاورزی متمرکز گردد، چون توسعه کشاورزی الزاماً به توسعه روستایی منتهی نمی‌گردد.

٤- سر و ساماندهی به ساختار سلسله مراتبی سکونتگاههای کشور بسیار ضروری است. باید روستاهای مرکزی‌تر به روستاهای کوچک‌تر و پراکنده اطراف خود پوشش داده و این روستاها از طریق شهرک‌ها یا شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ (و در نهایت کلان‌شهرها) ارتباط یابند.

۵- باید با ارایه خدمات اجتماعی و اقتصادی مناسب در روستاهای مرکزی و شهرک‌ها و شهرهای کوچک، از مهاجرت مستقیم روستاییان به شهرهای بزرگ جلوگیری نمود.

٦- اساساً نبایستی صرفاً توسعه روستایی و توسعه کارآفرینی روستایی را در بافت خود روستا تصور نمود بلکه باید بدان به صورت ملی نگریست. به همین جهت از مهمترین راهکارهای توسعه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

کارآفرینی و اشتغالزایی در مناطق روستایی می‌توان به ایجاد شهرک‌های کسب و کاری اشاره کرد. این شهرک‌ها با ایجاد فضای مناسب برای رشد کسب و کارها و کارآفرینی باعث رشد شرکت‌ها و بنگاه‌های روستایی می‌گردند.

۷- نسبت جمعیت روستایی به جمعیت کل کشور در حال کاهش است. علت اصلی این کاهش، محدود بودن ظرفیت تولید مناطق روستایی (به خصوص در حوزه‌های مربوط به کشاورزی) است. با صنعتی‌شدن و علمی‌شدن کشاورزی در کشور، بهره‌وری منابع تولید روستایی نیز افزایش یافته است. به همین جهت یکی از استراتژی‌های اصلی اشتغالزایی در مناطق روستایی، حرکت به سمت صنایع و کسب وکارهای غیرکشاورزی است. اینگونه کسب‌وکارها در چند حوزه اساسی قرار می‌گیرند: صنایع تبدیلی، صنایع فرهنگی، خدمات، امور دولتی و دیگر کسب‌وکارها.

۸- بطور کلی در حوزه روستایی صنعت گردشگری (توریسم روستایی) صنایع روستایی و صنایع تبدیلی از ظرفیت بالایی جهت ایجاد کارآفرینی برخوردار می‌باشند.

۹- خدمات زمینه فوق‌العاده بالایی جهت اشتغال‌زایی دارد. بعلاوه خدمات زمینه مناسبی برای خلاقیت و نوآوری افراد محسوب می‌شود. بخش عمده‌ای از کارآفرینی‌ها در حوزه خدمات اتفاق می‌افتد. خدمات اجتماعی، خدمات بهداشتی، خدمات فنی، خدمات آموزشی، تجارت، خدمات اقتصادی و مالی، و خدمات ارتباطی از جمله مهمترین زمینه‌های قابل‌توسعه و اشتغالزا در مناطق روستایی هستند. قطعاً مشارکت دولت در این زمینه می‌تواند تسهیل‌کننده و تسریع‌کننده فرآیند توسعه خدمات در روستاها باشد. دولت می‌تواند با برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای طرح‌های مختلف برای ارایه خدمات دولتی در مناطق روستایی، زمینه اشتغالزایی و کارآفرینی فوق‌العاده‌ای را در روستاها ایجاد نماید. طیف این امور نیز بسیار گسترده است: از امور اداری، اقتصادی، انتظامی، بیمه و تامین اجتماعی گرفته تا مراقبت از محیط زیست، حفظ و توسعه مراتع و جنگل‌ها. این امر از طرف دیگر باعث کاهش حرکت و مهاجرت روستاییان به شهرها برای دریافت اینگونه خدمات خواهد شد. تحقق دولت الکترونیکی در سطح روستاها، چشم‌اندازی مطلوب برای آینده است که اکثر کشورها در حال حرکت به سمت آن می‌باشند.

۱۰- توسعه فناوری‌های مناسب و اشاعه آن‌ها در مناطق روستایی نقش بسزایی در توسعه کسب‌وکارها دارد. توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی باعث افزایش توانمندی‌های نوآوران و کارآفرینان روستایی و شهری (برای فعالیت در روستاها) خواهد شد. اشاعه این فناوری‌ها به روستاها، موجی عظیم از فرصت‌های اشتغال را به این مناطق سرازیر می‌نماید. به‌ویژه امروز توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در مناطق روستایی علاوه بر اینکه باعث تسهیل و بهبود امکانات و شرایط روستاییان می‌شود، فرصت‌های کاری خوبی را نیز در اختیار قشر به‌نسبه تحصیل‌کرده روستا می‌گذارد. ادغام فناوری‌های سنتی موجود در مناطق روستایی کشور با فناوری‌های نوین و پیشرفته راهکار مناسبی برای پیشرفت و روزآمد شدن محصولات و کالاهای ساخت روستا است. بسیاری از محصولات سنتی را می‌توان با ابزارها و تجهیزات نوین تولید نمود یا آنان را با فناوری‌های

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]

جدید آغشته نمود. این امر باعث بقای صنایع سنتی فعلی و بعضاً توسعه بازار آنان خواهد شد.

۱۱- ایجاد فضای مدیریت مشارکتی در روستاها و همراه‌نمودن آنان در تصمیم‌گیری‌های در مورد خود آنان از جمله مهمترین سازوکارهای توسعه روستایی و بسط کارآفرینی است. روحیه مشارکت‌جویی در توسعه منطقه خود، از مهمترین الزامات کارآفرینی روستایی محسوب می‌شود که از طریق بسط مردم‌سالاری در سطح روستاها ناشی می‌شود. شوراها از مهمترین سازوکارهای این امر هستند. کمک به ایجاد تعاونی‌ها و مشارکت در فرآیند تکامل و موفقیت آنان از مهمترین اقدامات دولت‌ها محسوب می‌شود (اندیشگاه شریف).

منابع و مآخذ

– احمدپور داریانی، محمود؛ کارآفرینی، تعاریف، نظریات، الگوها، تهران نشر شرکت پردیس، ۱۳۸۰.

– ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا؛ توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، تهران، نشر نی، ۱۳۸۳.

– بهرامی، عبدالعلی، فرآیند برنامه‌ریزی توسعه روستایی، مجموعه مقالات کنگره توسعه روستایی، چالش‌ها و چشم اندازها، تهران، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، تهران، ۱۳۸۳.

– پژوهشکده مطالعات زنان دانشگاه الزهرا، گزارش محور زنان و توسعه، همایش چالش ها و چشم اندازهای توسعه کشور، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۱.

– جمشیدی، مژگان، زنان و توسعه روستایی، ماهنامه جهاد، شماره ۲۵۷، خرداد و تیر ۱۳۸۲.

– حسینی ابری، سیدحسن، مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۲.

– حسینی، سیدنبی‌اله، کارآفرینی روستایی، ضرورت استراتژیک توسعه در ایران، مدرس کارآفرینی دانشگاه، ۱۳۸۲.

– رضوانی، محمدرضا، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران، نشر قومس، ۱۳۸۳.

– سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، لایحه برنامه چهارم توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲.

– سازمان همیاری اشتغال فارغ‌التحصیلان، شورای عالی اطلاع‌رسانی، مجموعه مقالات همایش نقش فناوری اطلاعات در اشتغال، تهران، ۱۳۸۰.

– سلیمی‌فر، مصطفی، اقتصاد توسعه، انتشارات موحد، ۱۳۸۲.

– شاه حسینی، علی، کارآفرینی، آییژ، تهران، ۱۳۸۳.

– عابدی، رحیم، نقش کارآفرینان در تحول خلاق سازمان‌های اداری، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه، دوره اول، شماره ۱، ۱۳۸۱.

– عالی پور، فرحناز، توسعه روستایی، محورها و لوازم، ماهنامه جهاد، شماره‌های ۱۵۱ و ۱۵۲، فروردین ۱۳۷۱.

– علیرضا استعلاجی، بررسی و تحلیل رویکردها و راهبردهای توسعه روستایی- ناحیه‌ای، نشریه جهاد، سال ۲۲، شماره ۲۵۰-۲۵۱ و ۲۵۲، خرداد و تیر و مرداد ۱۳۸۱.

– میرزاامینی، محمدرضا، راهکارهای توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی روستایی، اندیشگاه شریف، ۱۳۸۲.

– مهندسان مشاور هلند DHV، رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی، ترجمه سید جواد میر و همکاران، تهران، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۱.

– موسسه توسعه روستایی ایران، چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه روستایی ایران، تهران، ۱۳۸۱.

– موسوی، سید محمود، نقش کارآفرینی در توسعه صنعتی و اقتصادی، مجله رهیافت، شماره ۲۹، ۱۳۸۲.

– نطاق، سیامک، مقدمه‌ای بر کارآفرینی، سازمان ملی بهره‌وری ایران، ۱۳۸۰.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-09-15]